

SLOVENIJA

Uredništvo: Ljubljana, Wolfova ulica št. 12
 Naročnina četrletno 15 Din,
 za pol leta 30 Din,
 za vse leto 60 Din.
 Posamezne številke 1.50 Din.
 Za inozemstvo celoletna naročnina 90 Din

Ljubljana, 26 januarja 1934.

Upravništvo: Ljubljana, Wolfova ulica št. 12.
 Poštočekovni račun
 Ljubljana št. 16176
 Rokopisov ne vracamo.
 Oglasi po tarifu.
 Tiska tiskarna Makso Hrovatin v Ljubljani.

SLOVENSKO PRIMORJE

Šolsko vprašanje v Julijski Krajini

Ko je Italija v novembru 1918. zasedla Julijsko Krajino, so bile presekane življenjske vezi med zasedenim ozemljem in ostalim jugoslovanskim svetom. Po kratkem enoletnem oddihu od kobarškega poraza dalje je spet tema legla na deželo, ki so jo bile razdejavale vojne furijske. Življenje se je ustavilo, grobna tišina je nastopila. Novi gospodar je prinesel sladko lice, odgoni na Sardinijo in zadržanje vsakršnega javnega udejstvovanja v slovenskem življu pa so pokazali njegov pravi obraz.

Vzlic vojaški zasedbi in razočaranju nad usodnim zaključkom krvave svetovne žaloigre se je razmeroma kmalu spet zganilo javno življenje. V znamenju borbe. Tiste pozicijske, ko je treba izvojevati stopinjo za stopinjo. Julijska Krajina je imela sicer goste mreže prosvetnih in gospodarskih organizacij, a zdaj je bilo treba začeti od kraja. Tudi zakonodaja je bila tu, precej liberalna, ostanek avstrijskega gospostva, a vzlic dobremu društvenemu in zborovalnemu zakonu je vladal v zasedenem ozemlju ex lex, ki so ga z vso svojevolskostjo šteli v zadnji instanci orožniki. Tako je jugoslovanski živelj v zasedenem ozemlju padel iz kulturnih, pravno urejenih razmer na izvenevropski, kolonialni položaj. Ne zasedbena oblast, ne poznejša civilna uprava nista bili pripravljene na niz vprašanj, ki bi jih bilo treba rešiti, bodisi kakorkoli, v tem novem ozemlju, posebno še v njegovem slovensko-hrvaškem delu.

Jugoslovansko učiteljstvo v Julijski Krajini je poleg našega političnega uradništva še najprej občutilo naval na najelementarnejše pravice vsakega civilizatornega reda. Bilo je na vidiku po svoji službi in je vodilo pretežni del javnega prosvetnega in gospodarskega dela med ljudstvom. Tudi je imelo še trdno stanovsko organizacijo in je bilo najštevilnejši stan med razumnostvom v zasedeni deželi. Res je devet njegovih okrajnih društev, prej združenih v Zavezi jugoslov. učit. društev v Ljubljani, s svojimi 850 člani naenkrat obviselo v zraku, a že l. 1919. so se ta društva strnila v samostojno Zvezo slovenskih učit. društev v Trstu. Od tega trenutka pa do nasilnega razpusta leta 1926. je bilo življenje Zveze prav za prav en sam boj za obstanek, trda neenaka borba s silami, ki so ho-

tele uničenje nasprotnika za vsako ceno. Le kaotičnim razmeram povojne Italije se je zahvaliti, če ni bila ta organizacija zatrta že v kali.

Učiteljstvo si je bilo v svesti, za kaj gre. Zato se je sprilo vojaške zasedbe postavilo na obrambno črto: šolska zakonodaja naj velja slej ko prej, dokler se ne reši usoda zasedenega ozemlja v smislu načela o samoodločbi narodov. Torej status quo. To je bila majhna zahteva. In ker je bila elementarno etična, tudi razmeroma mladi laški nacionalizem ni mogel preko nje. Zato je začel svojo akcijo z uvajanjem italijanščine v vse višje organizirane osnovne šole med slovenskim prebivalstvom previdno in izogibajoč se hrupu.

Po sklepu rapalske pogodbe je bil položaj drugačen, razčiščen. Uvedla se je civilna uprava in ž njo bi morala priti zakonitost. S to bi seveda največ pridobil slovenski živelj, zdaj vključen v italijanske meje. To se ni smelo zgoditi. Tanka laška meščanska plast, deloma avtohtona, deloma priseljena v naše kraje še le po vojni, je vedela, da bi bilo z zakonitostjo onemogočeno neomejeno izkoriščanje osvojenega ozemlja. Zadrževana vojna je pričela na vsej črti. Sklada se s fašistično ofenzivo v starih pokrajinah Italije, prišla pa bi tudi brez te, ker je slovenski inteligent prav tako kakor pridobitnik največja ovira gospodarskemu izkoriščevanju »odrešene« zemlje. S fašizmom je zavzela ta vojna oblike, kakršnih ljudstvo izza turških napadov ni videlo.

S posebnim srdom je navalil fašizem na slovensko šolstvo. Živi stik učiteljstva z ljudstvom in vpliv, ki ga je imelo na njegov razvoj že iz taborških časov, sta bila največji jez fašističnim ciljem, nemotenemu izžemanju jugoslovanske manjšine v Julijski Krajini. Odstraniti to učiteljstvo je bila — poleg fašističnih »idealističnih« namenov, »asimilirati drugorodce«, to se pravi, poitalijančiti slovenski element — glavna naloga fašističnih prizadevanj. Ideal, ki ga je imela stara, liberalna Italija v nezavednem, gospodarsko in kulturno zaostalem beneškem Slovencu, fašizmu ni zadoščal. Hotel je ljudi, ki so zavrgli svoje — barbarsko narečje in ki govore samo Dantejev jezik. Kakor hitro je fašizem prišel na vladno, je prevrgel vso za-

konodajo in obosdil slovensko šolstvo na smrt. Zloglasna Gentilejeva reforma, delo idealističnega filozofa, pendant pruskemu predvojnemu hakatizmu, je l. 1923. udarila mrtvaško uro naporom in pridobitvam dveh rodov na področju šolstva in ljudske prosvete sploh pod režimom — priznajmo — ki je bil vendar le kolikor toliko moderen. Fašizem je bil dosleden. Ko se je vrgel na mladino, da jo z odpravo materinega učnega jezika oropa osnovne izobrazbe, je računal pravilno, da bo narod brez izobrazbe tudi v življenjski borbi šibkejši in s tem politično vedno manj odporen. Da ga bo, nezavednega in brez osnovne izobrazbe, laže izkoriščati, to je bil materialistični cilj, ki se je potuhnil pod idealističnega.

Naravno, da so ti uničevalni nameni, ki jih je fašizem odkrito izpovedal že davno, preden je prevzel vladno, zadeli na odpor učiteljstva in njegove organizacije. Ta odpor je bil mnogo, mnogo več, kot borba za kruh. Učiteljstvo je bilo po svoji velikanski večini eno z ljudstvom. In ker je videlo njegovo usodo, je bilo pripravljeno na najtežje žrtve. Samo v času vojaške zasedbe je bilo deportiranih 36 slovenskih učiteljev v Sardinijo. To ni ustrašilo drugih. Nasprotno, stanovsko organizacijo je šele prav utrdilo. Premiščanja, odstavljanja, dejanski napadi, zlostavljanja, vdiranja v stanovanja, ječe in izgoni, vse to je sicer bolelo, a učiteljstva ni uklonilo. Zborovanja učiteljskih društev so bila večkrat razgnana po orožnikih, odgovorni funkcionarji zasledovani, hišne preiskave na dnevnem redu, učiteljstvo pa je slej ko prej kljubovalo fašističnim načrtom, močno po etični sili svojih zahtev. Zavedalo se je, da se vrši borba na življenje in smrt in da je mogoče v tem boju samo zmagati ali pasti.

Česar ni mogel fašizem doseči z nasiljem, je poskušal s perfidnostjo. Skušal je pridobiti za svoje namene slovensko učiteljstvo po odpadnikih. V dobi, ko še niso bili povsem jasni italijanski nameni v Julijski Krajini, je kupil poedine ljudi, ki niso bili le denuncianti, ampak tudi podajalci sistema. Teh ljudi ni motil boj na nož; padali so v hrbet svojim stanovskim tovarišem in ljudstvu, ki so mu gospodarji zapisali smrt. Organizacija je izdajalce naglo likvidirala in izločila vsakršen njihov vpliv. To je sicer bridko stanovsko poglavje, a na čigavi njivi ne rase plevel?

Božična številka „Istre“

Ko je »Slovenija« pred meseci prinesla kratko vest o glasilu Zveze jugosl. emigrantov iz Julijske krajine, tednika »Istre«, je obljubila, da se bo o priliki obširneje pobavila s tem listom. Božična številka daje priliko vsaj delno izpolniti to obljubo. Sledeče vrstice pa nimajo namena prinesiti krajšo ali daljšo vsebino 32 strani obsegajoče številke. Praznične številke »Istre« niso težko pričakovane samo zbog bogastva in mnogovrstnosti prispevkov, ampak predvsem zbog načelnega razjašnjenja. Namen je torej, nekoliko spregovoriti o božični številki s tega stališča.

V svoji predsedniški besedi navaja dr. J. M. Čok kot enega glavnih uspehov triletnega dela Zveze poglobitev emigrantskega duha. Kolikor je mogoče soditi človeku, ki stoji zunaj Zveze, ima velikansko zaslugo pri tem delu ravno »Istra«. Ne samo da s svojim poročanjem iz Julijske krajine ohranja žive marsikatero vezi, ki bi drugače okrnele (spomini na kraje in ljudi; na delo, pri katerem je marsikateri emigrant osebno kot gospodarstvenik, kot znanstvenik, organizator sodeloval; itd.), ne samo da v grupiranjem književnikov in upodablajočih umetnikov vzbuja v teh zavest posebnih nalog; ne vpliva tako v nekem oziru samo indirektno na emigrantsko maso, ampak ji tudi direktno predočuje, lahko rečemo, svoj pojem emigrantstva. Biti emigrant ne pomenja »Istri« samo

dejstva pasivne zapustitve domače zemlje, niti oznake za različna pomešana domoljubna stremljenja, ampak jasen in pozitiven program.

Prva značilnost tega programa je, da se obrača proti »poljubljancem«, proti »pozagrebčancem«, ali kakor se že glase te oznake. Izhodišče je torej samo-kritika. Emigranti se preveč asimilirajo svoji novi okolici. Prevzemajo njene interese in pozabljajo interese Julijske krajine. Njihovo življenje v svoji aktivnosti ne sega več preko nasilnih imperialističnih meja. Komaj včasih spomini.

V tem oziru je v božični številki skrajno značilen članek Matka Rojčiča: Pitanje onih najmlajših. Člankar se peča s položajem emigrantskih otrok in prihaja do zaključka, da je tem otrokom Julijska krajina sém in tja predmet deklamacije, in ne več živa resničnost. Vse osredje, vsa vzgoja jih odtujaše domačim krajem.

S podobnimi kritikami skuša »Istra« postaviti pred emigrante konkretne naloge, v omenjenem primeru vzgojo emigrantskih otrok. Topla neposrednost, s katero se vprašanj loteva, odkritosrčnost, s katero zasleduje svoj smoter, jo simpatično ločita od dosedanega dela v tej smeri.

V tem njenem izhodišču pa je obseženo veliko vprašanje, katerega ne moremo zamolčati, in razpravljati o katerem nas bo samo privedlo do nadaljnje značilnosti emigrantstva.

Tukajšnji milje in tukajšnja vzgoja — v kakem drugem vprašanju splošna orientacija — sta torej

takšna, da emigranta oddaljujeta od njegovega osnovnega in naravnega stališča. To pomeni, da vprašanje Julijske krajine ne spada v sklop tukajšnjih vprašanj. To pomeni, da se tukaj vprašanja rešujejo ne glede na morebitni preudic za Julijsko krajino. Dejstvo, ki je sicer vsakemu znano. Izjemo tvorijo nekatera posebna vprašanja (državljanstvo, vpis v odvetniško zbornico in podobno). Toda prav te izjeme potrjujejo, da pri tvorjenju političnih koncepcij Julijske krajine — ni.

Mogel bi kdo ugovarjati, češ, saj imamo organizacije, ki postavljajo naše bodoče mejnike do samega Tilmenta. V resnici pa prav obstoj teh organizacij potrjuje gornjo navedbo. Katera od njih more trditi, da jo nosita tukajšnji kmet in delavec, katera, da je izraz politične volje slovenskih mas? Nobena! Mi nimamo Alzacije Lorene, je nismo nikoli imeli! Če je treba še dokazati: velik del emigrantov samih se ne udeležuje njihovega dela.

Toda ali je mogoče misliti, da sta slovenski kmet in delavec kulturno in v drugačnem oziru slovenska, ne da bi se hkrati postavljalo za nje vprašanje Julijske krajine? Taka misel bi bila nasprotje v svojih izrazih samih. Če pa imamo v resnici pred seboj tak paradoks, pomeni to, da je nekaj zgrešenega v tukajšnjem življenju samem.

Kako skuša »Istra« izolirati emigrantske mase od škodljivega vpliva tukajšnjih razmer? V božičnem uvodniku pravi urednik: »Fašizam, imperijalizam i ideja fašističke supremacije u svijetu raz-

Zgodovina borbe učiteljstva v Jul. Krajini še ni napisana, ostane pa kot dokaz, da je fašizem sicer uničil osnove vsake ljudske kulture jugoslovanske manjšine v Italiji, da pa šolskega in prosvetnega vprašanja te manjšine ni spravil s sveta, ampak ga je šele prav razvnel. Če je skušal pridobiti slovensko učiteljstvo za žalostno nalogo, da bi samo izvršilo odpadniško delo poitalijančevanja lastnega rodu, mu je odpor pokazal, da se vara, kakor se vara, če misli, da bo delo njegovih opričnikov ostalo. Učiteljstvo je ostalo organizirano tudi potem še, ko so l. 1926. njegovo organizacijo uničili in večino členstva internirali. Kaj je namreč drugega kot internacija, če se požene slovensko učiteljstvo, v nasprotju s fašistično šolsko zakonodajo, v Piemont, v Kampanjo ali v Abruce! Med ljudi, ki vidijo v pregnancijah nevarne, s krivdo obremenjene individue! Ta izgon je zadnje poglavje šolskega in prosvetnega dela v Julijski Krajini. Pokazal je,

kako prav so imeli vsi, ki niso verjeli v nikake kompromise in ki so trdili, da je edino, kar ostaja slovanskemu življu v Jul. Krajini, le borba, borba do konca. Fašizem je sicer učiteljstvo zatrl, uničil šolstvo, razbil vsakršno prosvetno prizadevanje, ni pa zatrl zahteve, za katere se je borilo slovensko in hrvaško učiteljstvo z ljudstvom vred do zadnjega. Te zahteve, ki se krijejo z osnovno ljudsko izobrazbo, bodo preživele sedanji potop in bodo spet stopile pred fašizem. Vprašanja slovanskega šolstva v Jul. Krajini fašizem ni rešil, le z nasiljem ga je odrinil z dnevnega reda. Vrnilo se bo, kakor se bo vrnilo še marsikaj drugega, ker je zgodovinski razvoj proces, ki ga tudi fašizem ne more ustaviti. Takrat bo fašizem polagal račune, in bo za vselej končana barbarska doba, ki jo danes preživlja nesrečno ljudstvo v Julijski Krajini. Svoja življenjska vprašanja pa bo ljudstvo rešilo tedaj brez fašizma in proti njemu.

J. P.

Nekaj virov o početkih Trsta v zvezi s Slovenci

Trst je tvoril do zadnjega ne le važno izhodišče za svetovno trgovino, ampak tudi važno gospodarsko točko za Slovence. Ti so v Trstu dobivali vedno važnejšo in odločilnejšo vlogo. Le nekaj drobcev iz razvoja mesta v zvezi s Slovani naj pokažejo te vrstice. Zbrani so ti podatki le iz najbolj dostojnega materiala. Glavni in še skoraj neziskani viri leže, danes za nas nedostopni, po tržaških, koperskih, beneških in drugih arhivih.

Počutki mesta so nejasni in mnenja mnogih znanstvenikov, ki so se s tem pečali, se zelo razlikujejo med seboj. Prvi imenuje to mesto grški zgodovinar Strabo in ga imenuje *καίρη καρρινή*. Karnska vas. F. Ireneo della Croce in Mainatti trdita, da je ustanovil Trst že leta 1950. pr. Kr. neki Karno. Istrski zgodovinar Kandler, ki je raziskoval zlasti zgodovino Istre in s tem v zvezi tudi Trsta, meni, da so ga ustanovili l. 612. pr. Kr. narodi, ki so prišli iz Tracije. Profesor Eisenstädter pravi, da so mesto ustanovili Feničani, ki so tu trgovali in da pomeni ime »Veselje popotnikov«. Naši zgodovinarji in znanstveniki pa so mnenja, da je Trst slovanskega izvora. Tako pravi Valvazor, da izvira ime od besede »terge«, ki so ga Rimljani spremenili v »Tergestum« ali »Tergeste«. (F. J. della Croce trdi v nasprotju z njim, da so Rimljani imenovali Trst »Mons Mulianus«.) Medtem pa pravi dr. R. Nahtigal dobesedno: »Slovensko ime Trst, za človeka tržačan, pridevnik tržaški itd., se naslanja naravnost na pristno ilirsko obliko »Tergeste«, iz katere je moralo nastati po slovanskih glasoslovnih zakonih »T'ržst« in dalje Trst. S Trieste nima Trst nič opraviti. Tako govore tudi razprave Škrabca in Valjevca.«

Iz vseh teh ugotovitev znanstvenikov ne moremo ničesar zvedeti o postanku mesta. Iz zgodovine pa je znano, da je Trst l. 178. pr. Kr. že obstajal kot malopomembna rimska vojaška kolonija, v katero so istega leta naselili do 3000 rimskih veteranov in kjer so leta 127. pr. Kr. ustanovili utrjeno vojaško naselbino na griču sv. Justa. Še dolgo časa na to je bil Trst omejen le na ta grič. Politično je tedaj spadal k šestem istrskim mestom, ki so bila vojaškega značaja. K mestu je spadala tudi

vila se iz one »pobjede«, kojoj smo mi bili žrtvo-vani. Julijska krajina je rodila talijanski fašizam i to se daje dokazati ispitivanjem dogadja od 1914 dalje. Imperijalistička pozicija u Julijskoj krajini i dalje aspiracije preko sadanjih granica, preko mrtvih u Julijskoj krajini, to su motivi one borbe (med fašizmom in demokracijo). I baš zato, jer smo u centru fašističke geneze, i jer smo u osnovu novih fašističkih zaleta, mi moramo da sve aktivnije ulazimo u tu borbu.«

Klasično postavljeno vprašanje Julijske krajine! Tam fašizem — tu demokracija! Toda prednost gornje formulacije je zlasti v tem, da preko programatične opredelitve ugotavlja ozko, intimno zvezo osnovnega vprašanja današnjega časa z nami — čeprav je po drugi strani gotovo, da lokalna in časovna poudarjenost jemlje isti formulaciji ono svetovno-nazorsko probojnost, ki je danes potrebna. Kajti tudi v vprašanju Julijske krajine odvisi končna rešitev nasprotja fašizem — demokracija od tega, kakšna demokracija se postavlja proti fašizmu.

Emigrantstvo je torej pojem, ki se obrača proti našim domačim razmeram in proti fašizmu. Kakor smo pravkar omenili, pojem ni izveden še do zadnjih posledic. (Prim. v tem oziru v isti številki članek Dragovana Šepića: Revizionizam i manjine. Ta se v svojem sklepnem izvajanju preveč obrača samo proti tujemu fašizmu in se premalo ukvarja z vprašanjem »ukoliko nisu i one [manjine] sredstvom imperijalizma svojih država-majka«.) Toda prepričani smo, da bo notranja dinamika vprašanja privedla tudi do tega.

In kolikor je slovenskih ljudi, bo s skrajno pozornostjo sledilo temu razvoju — ker gre za njihovo stvar!

Jan.

okolica (ager Tergestinus), ki je sprva obsegala le najbližjo okolico. Kasneje pa je mesto raztegnilo svoje upravno področje (ager iurisdictionis) čez ves Kras, tja do Postojne.

Več ko šest stoletij je mesto služilo le kot vojaška točka proti prodirajočim narodom. To in pa tesen prostor ter moč Ogleja, kamor je tedaj vodila vsa trgovina in ves promet, sta ovirala razvoj mesta. Prema plovbena črta takratnega obrežnega jadrana je namreč vodila daleč mimo Trsta, naravnost proti Ogleju. Radi silovite kraške burje, ki pada tu preko robov Krasa, od nasprotne strani pa radi močnega juga, je bilo tu pristajanje in dostop k obali onemogočen. Vsekakor je to, po mnenju nekaterih, glavna geografska razlaga za to, da Trst in okolica nista razpolagala s pomorsčaki kot njegovi sosedje (Hrvati), ki so pa bili bolj odvisni od morja, kot Trst in okolica. Poleg tega so Benetke skozi vso zgodovino ovirale vsak razvoj in izvajale do skrajnosti policijsko pomorsko službo na Jadranu. Še dolgo v novem veku ni smela pluti po Jadranskem morju nobena tuja ladja brez pismenega dovoljenja Benetk.

L. 452. so Huni razrušili Oglej in pričela se je doba preseljevanja narodov. Trst zginja v temo. V 4. stol. se omenja le kot sedež škofa. Krščanstvo se je tu zelo zgodaj pojavilo in tako ima Trst že v 3. stoletju več svetnikov-mučenikov, med njimi sv. Sergija, sv. Servula in sv. Justa, ki je še danes patron mesta. Iz zgodovine je znano, da so imeli škofje v Trstu veliko posvetno oblast. Listina iz l. 949. nam priča o prodaji dela škofovske občinske oblasti. Znano pa je tudi, da so si v svoji, skoraj 300letni, oblasti smeli kovati svoj denar (še do l. 1304.) in da so se še do l. 1791., čeprav brez posvetne oblasti, imenovali grofje. Oblast nad občino so namreč izročili že l. 1208. plemiškim rodovinom, ki jih je bilo tedaj v Trstu šele 18. Med njimi so tale značilnejša imena: Paduano, Basejo, Belli, Petaz (Petazzi, Petač). Te rodovine so že vse izumrle.

Oglej se po napadu Hunov ni več povzdignil do svoje nekdanje moči. Njegovo moč so prevzele Benetke, ki so z zavistjo motrile svojega tekmeča na drugi strani in mu skušale že v kali onemogočiti vsak napredek in razvoj. Tako je bilo med Benetkami in Trstom v letih od 1202 do 1381 šest večjih vojn. V vseh takih trenutkih se je Trst obračal in naslanjal na pomoč zaledja, dokler se ni l. 1382. podal prostovoljno pod oblast Avstrije in si s tem zagotovil bodočnost. Avstrija, tedaj in še dolgo potem brezpomembna na morju, ni mogla pomagati. Trst se je moral še dolgo boriti sam, večkrat sklepati porazne pogodbe in je še v 16. stoletju moral plačevati Benetkam tribut. Benetke so si prisvajale nad morjem isto oblast kot druge države nad svojim ozemljem. In tako je Trst, dokler ni princ Evgen Savojski opozoril Avstrijo na njegovo važnost in dokler ni Karel VI. leta 1717., po dolgi borbi, proglasil »liberam navigationem Adriaticam« in l. 1719. prosto luko, ostal omejen na grič sv. Justa in najbližjo okolico. Dr. Nicolò Manzuoletti dokazuje za l. 1611., da so okoličani imenovali mesto »Tabor«. Avstrija je med tem dobila nova tržišča posebno na vzhodu in Trst se je pričel naglo dvigati. V popolnoma novem položaju se reakcionarna doževska vlada sv. Marka ni več znašla in ni znala novemu času primerno urediti svoje politike. Zanimiv je pri tem predlog, ki je bil stavljen l. 1685. dožu, da naj bi se, z ozirom na večne denarne zadrege avstrijskih vladarjev, kupil Trst za vsak denar.

S podajo je Trst jasno pokazal svojo odvisnost od zaledja, ki mu je omogočilo nagel razvoj. Vsaka najmanjša motnja, zlasti zunanja, se je takoj vidno pokazala pri razvoju mesta. O tem nam dokazujejo leta francoske okupacije in v zadnjem času odcepitev zaledja s strateškimi mejami.

V vse to se nam vsiljuje vprašanje, kdaj so prišli Slovenci v okolico Trsta in se tam naselili. Zgodovina jih prvič omenja l. 602. in 604. Naši predniki so vsekakor zasedli neposeljene, zapuščene in tudi opuščavljene pokrajine, po narodih,

ki so tod prihajali, se selili naprej in se zgubljali po polotoku. O teh narodih ni po naših krajih nikakega sledu, niti v imenih ne. Ostala so le stara rimska imena vojaških mest, ki so imela namen čuvati vzhodne meje pred prodiranjem »barbarov«. V ta vojaška mesta pa Slovenci, kot pastirji in poljedelci, niso sprva niti mogli in tudi niso silili. Prvi jasen dokaz o prebivalcih v okolici Trsta in v severni Istri je iz l. 804. Tu so že tedaj bivali Slovenci kot pastirji in poljedelci in so že silili vedno bolj v bližino mest in v mesta sama, kjer so prebivali rimski koloni. Omenjenega leta so se namreč pritožila latinska mesta v Istri pri Karlu Vel. radi vedno večjega prodiranja Slovanov v bližino mest. Iz te pritožbe se večkrat omenja stavek: »Et eos (Slovane) eiciamus foras!« Iz tega je razvidno, da je zgodovina Trsta že zgodaj oblast nad slovenskim zaledjem.

Od 9. stoletja dalje se vedno bolj množe viri, ki dovolj jasno dokazujejo, da so bili Slovani tedaj že kompaktno naseljeni v vsej okolici rimske kolonije in utrdbe Trsta ter v okolici vseh ostalih istrskih utrd, kjer so prebivali Rimljani, katerih jezik je spadal baje k furlanski skupini. Pravi latinski element je radi vedno močnejšega dotoka in priseljevanja od vseh strani vedno bolj umiral. V Istri se omenja »Via Sclava«, ki je vodila iz Pazina v Poreč in k morju. Omenja se »Villa Sclavorum«, kraj, kjer je današnji Lonjer. Kasneje se omenjajo še slovenska imena krajev: Ospa — Osap, Lonca — Loka, Črnigrad itd.

Kot rečeno, se Slovenci niso držali samo okolice in zaledja mest, ampak so pričeli vedno bolj siliti v njih bližino in v mesta sama. Tako je znano, da se je tržaško prebivalstvo najbolj množilo po doseljenih prebivalcih s Krasa ter iz drugih slovenskih krajev. Ti so prišli seveda s tem pod gospodarski in politični vpliv ostankov starih naseljencev. Vendar pa že 1202. zasledujemo v Trstu v dokumentih slovenska imena: Dobriza, Mulez, Stojanov Sclavo, Dragogna, Blagosit, Sobogna, Trinoga. Ti primeri se vedno bolj množe. L. 1224. se omenja Domenik Sinec ali Sivec ter Nedelko, Nedeljica, Prevec itd. Leta 1260. se omenja neki »Cernogorus Sclavus, villanus capituli«. Iz nadaljnega pa vidimo, da so pričeli Slovenci zavzemati tudi višja mesta, in prvi vrstj cerkvena. V cerkvenih analih se omenja leta 1308. Diakon Pribec, leta 1348. pa Tomas Sclavus, ki naj testamentarično razpolaga nad beneficiji Vreme, Merče in Poik (Pivka); l. 1367. se omenja Vualla (Hvala). Da so zavzemali Slovenci tudi visoka posvetna mesta, nam pričajo imena pooblaščenecv pri podaji mesta 30. septembra 1382., in sicer: Adelin, Petaz (Petač), Dominik Anton, Nikolaj Pik. Visoko mesto je zavzemal Nikolaj Logar, ki je postal leta 1468. tržaški vicedom. Že zgodaj v srednjem veku so znani kot lastniki hiš: Babich, ime, ki je zelo razširjeno, dalje Pisec, Ivan Perman, kanonik Franc Mirec, Makso Černja in drugi, ki so imeli svoje hiše pod sv. Justom. Mesto je bilo tedaj trdno obzidano in se je komaj upiralo navalom Benečanov. Glavna ulica »Via Riborgo« se je imenovala od naših prednikov »Velika ulica«. V njej so imeli svoje hiše v 15. stol. Ivan Gibinar, Just Blagušič, Servul Peterlin, Miha Virzingoj pa je imel veliko gostišče. V letih 1721. do 1630. pa je tržaški škof Matija Sharlichius (Škrlič).

Tudi slovenskih obrtnikov ni manjkalo v srednjeveškem Trstu. Tako so bili čevljarji: Zobeč, Zorko in »Pietro di Lubiana«, brivec Just Mirec, krojač »Tomas de Postoina« itd. Zname pa so bile tudi gostilne in krčme, n. pr. gostišče Vrizingojev, gostilna Urbana Povosnarja, Matije Zupana, Štefana Furlaniča, Černeta, Jakonje Kristofa, Miklavca itd. Preveč bi bilo omenjati tudi že zelo razširjena imena slovenskih meščanov. Lep dokument o tem je za nas knjiga: »Il commercio e la vita di Trieste nel 1400«, ki jo je spisal Jakob Cavallini in je izšla leta 1910. v Trstu, nagrajena po mestni občini.

Zelo zgodaj so premožnejši tržačani sami podpirali v okolici Trsta naseljene slovenske kmete in pastirje in jim dali po deset plin (do 5000 m²) zemlje v obdelovanje in trajen zakup. Še do danes so se v okolici Trsta ohranili ti kmetje in se imenujejo »mandrijeri« ali »mandrijarji« ter so še danes vsi Slovenci. Sprva so bili to, kot že rečeno, kmetje, pa tudi opravniki, ki so oskrbovali meščane z mlekom, zelenjavo, kuretino itd. Od kdaj točno so ti »mandrijerji« ni znano, vendar pa je iz leta 1490. dokument, s katerim jim je Ferdinand prepovedal izsekavati gozdove. (Vas Trebče v okolici Trsta spominja na to. Trebče — trebiti.)

Mnogo dokazov o slovenskih prebivalcih v mestu je tudi po cerkvah in v cerkveni zgodovini. Znano je namreč, da je Trubar pridigal v Trstu slovensko. V »Libri baptisorum« v jezuitski cerkvi v Trstu pa srečujemo v l. 1527. do 1555. slovenska imena: Peterlin, Skokaj, Jurica, Bernardič itd. V letih 1621. do 1630. je bil, kot rečeno, tržaški škof Matija Scarlichius (Škrlič), kar je vsekakor lep dokaz, kako visoko so se povzpeli Slovenci. Naj omenimo k temu še nekaj imen iz krstnih knjig jezuitske cerkve. V 17. stoletju srečamo tale slovenska imena (od črk A in B): Anderlič, Ambrožič, Andrejčič, Afrič, Adamič, Brajdič, Bizjak, Bartol, Božič, Bizaj, Bremec, Blažič, Bjekar, Bertok, Brencel, Blagušič, Bric, Brajnek, Barešič,

Berčič, Bobek, Bebič, Bukavec, Božiglav itd. Toda to je le v eni cerkvi v času, ko ni štel mesto nad 5000 prebivalcev.

Jezuiti so kmalu potem, ko so se priselili v Trst, vpeljali poleg nemških in italijanskih pridig tudi slovenske, ki so se vršile redno vsako nedeljo in praznik pri sv. Roku. Italijanske pridige so se vršile le ob večjih praznikih, nemške pa le za vojaško posadko na gradu. Vsekakor je to znamenje, da je bilo širše ljudstvo slovensko.

Kako je bil slovenski jezik razširjen v okolici in kako so polagoma slovenski prebivalci prodirali in izpodirali italijanske priseljence, nam kaže sledeči citat iz leta 1698.: »... con ragione può dirsi, che anco la nostra Città di Trieste restasse preda della lor crudeltà — mentre sin'á giorni nostri tutti i contadini del suo territorio fuori della Città, non parlano altro idioma che l'Sclavo...« (Z gotovostjo se lahko trdi, da bi naše mesto Trst postalo plen njihove surovosti — kajti do današnjih dni vsi kmetje njegovega ozemlja izven mesta ne govore drugega jezika kot slovenskega.)*

Omenili bi na kratko Valvazorjevo poročilo o Trstu. On omenja Trst kot majhno mestce z nekaj tisoč prebivalci. Trgovina pa se je še po stari navadi vršila na sejnih. Naše ljudstvo je hodilo sem tržiti s svojim platnom, suknom, železnino in žitom, kar je zamenjavalo za olje, vino, sol in južno sadje. Tak semenj, ki je trajal preko teden dni, se je vršil ob sv. Lovrencu in so ga obiskovali trgovci in kmetje iz Primorja, Kranjske in drugih sosednjih dežel (S. Rutar).

Pozneje so viri in podatki o stalnem razvoju in napredovanju Slovencev vedno pogostejši. Razločati se dajo že prve statistike in številčne primerjave. Za to in pa gospodarski oris razvoja mesta v zvezi s slovenskim gospodarskim sestavom bi bilo treba posebnega sestavka. (To bo sledilo pod naslovom »Razvoj Trsta in Slovinci« v eni prihodnjih števil. Sestavek bo ponatisnjen iz emigrantskega glasila »Istree«.)

* Monumenta Sclavenica.

Vsakdanja novica iz našega Primorja

Karabinerji ubili našega kmeta.

Tržaški časopisi so prinesli vest, da so v Preščini karabinerji ubili kmeta Štifaniča, ranili njegovega brata ter ranjenca in tretjega odpeljali v zapor. Vse tri da so iskali radi neke tatvine. Po poročilih teh časopisov je bilo v resnici videti, da gre tu za tatve in lopove. Resnica pa govori drugače. O tem poročila »Istra« sledeče:

V Badomi je bil okraden neki gozdarski čuvaj, ki je bil s Štifaniči v izredno slabih odnosih. Ta je osumil tatvine Štifaniče in jih tudi naznanil. V noči 14. decembra so karabinerji prišli, da jih aretirajo. Na razbijanje po vratih se je oglasil Danilo Štifanič, ki pa jim ni hotel odpreti. Zahteval je, da pridejo z županom, ker se je bal, da so tatovi, ki so prihajali krast in se predstavljali, da bi jim odprli, za karabinerje. Karabinerji so vdrli s silo, naperili so puške v Danila, ki je moral klečati na postelji z dvignjenimi rokami. Vprašali so ga, zakaj jim ni odprl. Med tem, ko jim je odgovoril, da jih ni poznal in se je bal, da so tatovi, je eden sprožil in Danilo se je zgrudil mrtev. To je gledal hlapec, ki je ležal v drugem kotu. Po tem delu so se karabinerji oddaljili in se postavili proč od hiše na stražo. Ko se je prikazal na oknu hiše ves prepaden brat ustreljenega, je eden od karabinerjev zopet streljal in ga ranil. Nato so odpeljali ranjenca in še druge, ki so prišli na mesto vsi iz sebe, v zapore v Badomo. Komisije, ki jih je bilo več, so prišle in zasliševale priče. Karabinerji se izgovarjajo, da so storili to v silobranu, ker so tudi Štifaniči streljali nanje. Vse priče pa so slišale le dva strela.

Tu je zopet prilika, da se izkaže fašistična justica: poleg ustreljenega ji bo treba še par naših žrtev.

Širite in naročajte naš tednik!

Ob sedemdesetletnici Vukove smrti

Dne 26. t. m. poteče 70 let od smrti Vuka Stefanovića Karadžića. Z njegovim imenom je nerazdružljivo zvezano tudi Kopitarjevo. Ob tej priliki prinašamo v glavnih obrisih članek o Vuku in Kopitarju, ki ga je v dijaškem časopisu »Novi Dob« priobčil 1898. leta prezgodaj umrl nadarjeni jezikoslovec Ivan Kunšič. Uredništvo.

Kdorkoli prebira liste srbske in slovenske literature in zgodovine narodnega našega življenja pred Vukom in Kopitarjem, temu se bode gotovo čudna zdela velika podobnost, ki jo vidi tu in tam. V nekem oziru vidimo povsod iste težnje, iste cilje, isto siromaštvo, isto beračenje pri tujcu. Tu ni — z malimi izjemami — nič čudnega, povsod skoraj izključno same cerkvene potrebe. Večji nered, večja disharmonija pa vlada pri Srbih, nego Slovincih. Slovenski narod je narod vzgojen od duhovnikov, ki se v prejšnjem in začetkom našega stloetja niso za drugo mnogo brigali kot za dušno pašo njegovo, katero je narod dobival v mnogih molitvenikih in drugih nabožnih knjigah v obilici — žal — da je bila ta hrana (ta dušna hrana) do poslednjih let pri Slovincih vedno jed v omazani posodi. Še sedaj se pišejo, oziroma tiskajo podobne knjižice v pravem »govedarskem« jeziku, kate-rega ne govori nobena poštna slovenska duša, najbolj zanikerni bohinski kravar in ovčar ne.

Pri Srbih pa v 18. stoletju niti teh molitvenikov ni bilo, in kar je bilo, ni bilo pisano v domačem ljudstvu dobro razumljivem jeziku. Pa kako tu di drugače mogoče! Ko se je preselil srbski narod konec 17. in začetek 18. stoletja iz sužnosti turške na svobodna avstrijska tla, mislilo je vse, sedaj se bo živelo. Dá, živelo se je — ali bolje rečeno životarilo. Nam je seveda pred očmi tukaj v prvi vrsti duševno narodno življenje. V Turčiji vsaj v zadnjih stoletjih o takem življenju, ki bi se moglo zvati narodno srbsko, ni bilo govora. Knjig ni nikdo utegnil pisati za narod v narodnem srbskem jeziku, kar je bilo v rokah posameznikov, vse je bilo staroslovensko ali rusko. Kjer šol ni, ne more biti ne občinstva, ki bi rado čitalo in se poučevalo, in ne pisatelj, ki bi mogli pisati, da bi jih kdo razumel. Žalostno to razmerje srbskega naroda pa se ni skoraj cela desetletja kar nič spremenilo, tudi ne pod avstrijsko vlado. Srbski ntrod je prišel tu sicer v dotiko s šolo — pa ta je bila latinska, zanj popolnoma tuja.

Vlada avstrijska je obljubila Srbom, preden so zapustili svoja stara selišča v Stari Srbiji, popolno versko in politično svobodo, — pa kakor je dandanes — bilo je tudi takrat. Obljubilo se je vse, pa storilo ničesar. O kakj narodni šoli dolgo ni bilo govora. Različni škofje in patriarki so skrbeli nekoliko za pouk in so ustanavljali pri bogoslovskih zavodih tudi druga učilišča, pa manjkalo jim je domačih učiteljev. Ruska kijevska šola jim je sicer prišla na pomoč, pa za narod srbski ti ruski učitelji niso mogli mnogo storiti. Branila in ovirala je to vže zastarela metoda in velika enostranost;

kakor je bilo kijevski šoli prvo geslo: boj proti katolicizmu, tako je bilo v začetku tudi srbskim šola prva skrb, oborožiti naukaželjne ljudi proti katoličanom, ki so mogli tu v Avstriji biti bolj nevarni sosedje nego v Rusiji. Ruski učitelji, ki so prihajali mej srbski narod, rabili so seveda jezik staroslovensko-ruski kot učni jezik, ki se je skoraj začel mešati s srbskimi izrazi in postal končno neprebavljiva mešanica (pravi makaronizem sicer to ni bil), ki ni mnogo pospeševala narodne omike in prosvete. Za narodno šolo se je začel nekoliko več zanimati cesar Franc I., in je priznal l. 1810, da narod »ilirsko-vlaški« v c. kr. deželah ne stoji na oni stopnji omike, na kateri bi mogel stati po svojih duševnih zmožnostih, ter je končno ustanovil poleg rumunskega in grškega tudi srbsko učiteljsko. Višjih šol srbskih ni bilo, karlovški gimnazij se je malo menil za srbski jezik.

Nekoliko bolje je bilo, ko se je ustanovil l. 1818 podoben zavod v Novem Sadu. Velika zapreka, da se srbska literatura ni mogla pošteno razvijati je bil velik nedostatek tiskaren. Od začetka 18. stoletja sploh ni bilo nobene take naprave v Avstriji, kjer bi se moglo tiskati kaj srbskega s cirilskimi črkami. Šele v drugi polovici so se odprle tiskarne in to najpred v Benetkah (1758) in potem stoprav na Dunaju (1771), v katerih se je mogla tiskati srbska knjiga. Če prav se je poslednja preselila iz Dunaja v Pešto, se vendar s tem Srbom veliko ni koristilo, ker doma, v sredini naroda, le ni bilo tako potrebne naprave. — Kakor vže rečeno, nova domovina srbska ni bila veliko boljša od stare, vse je šlo počasi, vse je moralo priti iz naroda, ki se je vrhu tega moral telesno boriti s Turki, stoječ vedno na straži, duševno pa proti zapadu in to posebno proti Madjarom.

Vlada se ni mnogo brigala in je narod prepustila narodu samemu, sam naj se izobrazuje, sam uči — brez tuje pomoči. Kar je bilo pisatelj oziroma ljudij, ki so čutili v sebi poklic, da pišejo za narod in na ta način razširjajo v njem prosveto, imeli so sicer dobro voljo, pa manjkalo jim je pravih zmožnosti. Njih omika ni veliko presejala omike prostega naroda, in taki ljudje naj narod potem uče?

Drugi domoljubi zopet so bili izobraženi, pa ta izobraženost je bila tuja, ki se prostemu narodu ni mogla prilegati, posebno, ker se mu ni podajala v pravi obliki, v razumljivi prosti besedi. Izobraženi Srb ni poznal naroda ni jezika njegovega. Pisal je, kar je pisal, v jeziku staroslovenskem, ki pa ni bil vže več onj stari jezik, ampak pomešan z ruščino in tudi deloma srbsčino samo. Da bi bili ti pisatelji imeli vsaj nekako merilo, po katerem bi se bili mogli vsi ravnati, da bi bila v knjigah večja enotnost in enoličnost, — pa tudi tega ni bilo. Vsak si je ustrojil svoj spisovni jezik sam po svojem znanju starih knjig, pisanih v staroslovensko-ruskej mešanici. Ta tako zvani slaveno-srbski jezik se je spreminjal kakor letni časi. V začetku se je seveda v tem jeziku pisalo le kaj »učenega« —

in učeno je bilo vse, kar ima srbska literatura iz prvih let svojega razvoja. Pod ruskim vplivom se je ustvarjal knjižni jezik, pod ruskim vplivom se je razvijala literatura. Kar je bila najljubša snov ruskih učiteljev in pisateljev te dobe, to je moralo biti tudi mej Srbi najbolj cenjeno, naj si je bilo drugače brez prave vrednosti.

Obdelovali so se predmeti, ki za narod v ple-nicah nimajo nobenega pomena, kakor filozofično-moralne stvari, sestavljali so fizike, geografije, zgodovino itd. vse pa je bilo večinoma le suhoparna kompilacija. Ko se je začutila potreba pisati za prosti narod, in so nekateri odlični možje pokazali, kako je treba za narod pisati (kakor Obradović), tedaj je nastala stoprav prava zmešnjava. Starsim ljudem se je bilo težko ločiti od starega, častiljivega jezika, in ni jim šlo v glavo, ko je začel posebno Vuk s svojimi reformami, da bi se moglo pisati v jeziku, katerega govoré le kmetje, neomikani ljudje. Po njih nazorih ta jezik »rokamavhov« ne spada v knjigo, ampak v hlev. Mlajši ljudje pa, katerim so bili jasni novi nazori, novi nauki v jeziku, ti niso mogli zopet pisati tako kakor je bilo želeti; če so vže poznali jezik prostega naroda, niso poznali naroda samega, niso vedeli, kaj bi bilo dobro za narod, kaj bi mu ugajalo. Zatekli so se zato k tujim literaturam ter začeli strastno prevajati zlasti nemške romane in podobno dvomljivo blago, ki naj bi blažilo, osrečilo in izobrazilo narod. Kaj drugega za narod ti mladi ljudje v resnici storiti niso bili zmožni. Tu se kaže razloček v slovenski in srbski literaturi. Pri Slovincih obilica nabožnih knjig, primeroma dobro preloženo sv. pismo, pri Srbih kup romanov, pa nedostatek primernih molitvenikov, zgodob itd. pisanih v narodnem jeziku. Kakšen vrišč so zagrali nekteri celó l. 1847., ko je Vuk izdal v prostonarodnem jeziku prevod novega zakona. Seveda je bila tu vender vže večina bolj ali manj za Vuka.

Poleg narodnega jezika, katerega je oznanjal Vuk in ga končno z uspehom prenesel v knjige, pa je bilo treba poznati narod sam vsakemu pisatelju, kateri je hotel pisati za narod. Kakor se v narodni pesmi navadno hrani najlepši in najčistejši narodni jezik¹, tako se tudi narodno življenje, mišljenje in značaj naroda najbolje spozna iz njegovih pesnij. In tu pridemo k največji zaslugi Vuka Stefanovića Karadžića, in ta je, da je odkril svetu zaklad srbskega naroda, njegovo pesen in drugo narodno blago, ter ob enem narodu svojemu pokazal to, o čemer ni vedel, da ima. Celó ostalo delovanje Vukovo ima svoj izvor v zbiranju narodnega blaga, narodnih pesen, prislovic, pripovedek itd. in iz te njegove delavnosti, sledi logično neposredno vse, kar je storil drugega za narod kot reformator srbske književnosti. Kot zbiratelj narodnih pesen je on prva prikazen svoje vrste v vseh slovanskih literaturah v obče.

Če se ne oziramo na nekatere dubrovniške pesnike (kakor Hektorović itd.) 16. in 17. stoletja, ki so poznali narodno pesen in marsikaj iz njih porabili, pa na Kačića Miošića v 18. stoletju (Razgovor ugodni), tedaj je Vuk prvi zbiratelj srbske narodne pesmi. On je bil tedaj prvi, ki je opozoril zapadni evropski svet na bogati zaklad srbskega naroda, ki je s tem pridobil več nego celó 18. stoletje z raznimi še tako »učeni« spisi. Ne trdimo preveč, če pravimo, da sploh ni bilo človeka bolj sposobnega, bolj pripravnega, ki bi bil mogel biti pri zbiranju narodnega blaga bolj izbirčen kakor je bil ravno Vuk. Prirojen mu je bil vže pravi okus, ravnal se je po tem, ter ni izdajal na svitlo vsega, kar je slišal, kar so mu drugi zapisanega prinesli. Znal je pravo ceno narodnega blaga, umel je ločiti dobro od boljšega, zraven pa je imel tudi zmožnost zapisati vse, kar je slišal, tako jasno in zraven tudi priprosto, kakor je slišal iz ust naroda samega. — Da je pa Vuk začel zbirati narodne pesmi in drugo narodno blago, to je ena prvih zaslug Kopitarjevih, kakor je bil v obče vpliv Kopitarjev jako velik in pomenljiv za celo življenje in delovanje Vukovo in tedaj tudi za celi srbski narod. Kako pa se je seznanil Vuk s Kopitarjem? — Vredno je, da se, ko sta se sešla dva moža, kojih delovanje je imelo tako velik pomen za usodo dveh narodov, nekoliko pomudimo. — Žalostni, nesrečni boji Črnege Jurija s Turki, so prisilili mnogo Srbov, da so se izselili l. 1813. iz starih nekadašnjih srbskih pokrajin v Avstrijo, mej temi je bil tudi Vuk, ki pa ni dolgo ostal mej domačini, temveč je vže protj koncu leta 1813. prišel na Dunaj, ne da bi vedel ali mislil, kaj bo ž njim. Tega leta sta začela izdajati Davidovč in Frušić na Dunaju Srbske Novine (1813 do 1821). S tema dvema se je Vuk seznanil skoro po svojem prihodu na Dunaj in je zapisal za Novine sestavek o padu Srbije v prostem narodnem jeziku; Kópitar, ki je bil takrat censor slovanskih knjig, se je grozno razveselil tega v narodnem srbskem jeziku pisanega članka. V njem je videl vže nekako izpolnjene svoje iskrene želje, s katerimi je tolikrat nadlegoval Davidovića, da naj napiše srbsko slovnico in naj izdaja »Novine« v pravem srbskem jeziku. Pa niti on, niti Frušić, nikdo ni znal tega od »učeni« Srbov zaničeva-

¹ Težnjo ohraniti v narodni pesni čisti jezik spozna gotovo vsak zbiratelj takega blaga. Iz narodnih pesnij, ki se pojó, se ne more spoznati popolnoma narečje dotičnega kraja. Drugače ja, če se pesmi pripovedujejo. — Op. pis.

nega »govedarskega in svinjarskega« jezika, in Novine so zato izhajale v navadni mešanici, v slaveno-srbskem jeziku. — Vso svojo nado je stavil Kopitar v pisatelja tega članka, ki je bil Vuk Stefanović-Karadžić. Želja Kopitarjeva seznaniti se z Vukom, se je izpolnila in s tem so se mu izpolnile tudi druge njegove želje. Kakor je vže pred Kopitar nagovarjal svoje srbske prijatelje, naj zapisujejo narodne pesni, posebno one, o kojih je vže toliko slišal, da žive še mej narodom, kakor o Kraljeviču Marku itd., tako je ravno v Vuku našel človeka, ki je mogel popolnoma ustreči željam njegovim. Kopitar je začel nagovarjati Vuka, naj napiše vse pesmi, katere zna morda sam in naj nabira tudi druge pri svojih rojakih. Prigovarjanje Kopitarjevo ni bilo brez uspeha, ni minulo leto (1814), že je izšla »Mala prstonarodna Slaveno-srbska pesnarica«, ki je prva seznanila svet z bogatstvom srbske narodne pesni.

Neposredno iz prve gotovo velike zasluge Vukove, katero si je pridobil s sistematičnim zbiranjem narodnega blaga, izvira druga največja — t. j. preobrat, revolucija, katero je dvignil v srbski literaturi in tako postal reformator srbske narodne literature, s tem, da je v prvi vrsti postavil narodni srbski jezik na mesto, na katerem je bila prej vže večkrat omenjena mešanica. Ne manjše vrednosti je enotni pravopis, kateri je končno po dolgih bojih zmagal nad anarhijo, ki je pred vladala pri srbskih književnikih. Vuk se je ravnal popolnoma po Kopitarjevem načelu: piši tako, kakor govoriš, — to načelo je moralo zdrobiti in ugonobiti vse stare, puhle, mrtve elemente, ki so polnili do tedaj srbsko knjigo, na njih mesto pa je morala dosledno priti čista narodna govorica, v koji je zapisoval Vuk pesni in pravljice svojega naroda. Sam je izprva volil vzhodno narečje, pozneje pa je izbral heregovinsko za knjižni jezik. Kakor je vže pred Kopitar nagovarjal Davidovića, naj spiše gramatiko pravega srbskega jezika in naj zbere v slovník jezikovni základ, takó je v Vuku sedaj dobil moža, ki se je mogel ozirati na njegove želje in navodila. Prvo njegovo delo slovníško, ki je izšlo istega leta kakor pesnarica (Pisemnica srbskoga jezika 1814) kaže vže nekatere pravopisne reforme. Drži se namreč mnenja Save Merkajla, da je v srbskem jeziku nepotreben, da je treba rabiti posebno sedaj navadne znake za mehki l, n, d, pa opustiti stare, pri katerih je pomagal zopet jer. Sam tega še ni uvedel v »Pisemnici«, samo govori o tem, kakor tudi o j, katerega srbski jezik ne more pogrešati itd. Vse te poprave je Vuk izpeljal v svojih poznejših delih opirajoč se na učenega Kopitarja, kateri mu je bil pri vsakem važnejšem delu pomožen, kljubujoč vsem napadom, ki so prihajali od konservativnih ljudi, kateri so videli v novih reformah nevarnost in pogubo pravoslavja. Ni tu naš namen risati literarni boj, — podobni pa hujši nego je bila slovenska abecedna vojska — katerega sta bila oba Vuk in Kopitar. Da ni bilo Kopitarja in da ni imel Vuk železne volje in vztrajnosti, katera ga je gnala tudi z »glavo v trnje«, javeljne bi bila zmaga njegova. Tako pa so zmagale končno ideje Vukove, narod srbski se je začel literarno drugače gibati, in nastopila je zanj po dolgih letih — doba, v kateri je prej zaničevani »govedarski« jezik začel razširjati prosveto tudi mej prostim narodom, ki je taval prej v pravi temi, živeč se le z lastno, prirojeno močjo, ki se zrcali v njegovi pesmi.

Kakor je Srbom Vuk najimenitnejša oseba, tako je Kopitar za Slovence pravi Vuk, pravi reformator slovenskega knjižnega jezika. Slovenski pisatelji pred Kopitarjem niso sicer pisali v tujem, prirostemu kmetu nerazumljivem jeziku, kakor večina srbskih, pa vendar tudi ta jezik ni bil jezik preprostega kmeta.

Izobraženi pisatelji niso bili izobraženi v domačem, materinem jeziku, katerega jim je popačila popolnoma tuja, nenarodna šola. Slovnice, po katerih naj bi se bili ravnali, — niso bile slovnice slovenske v pravem smislu te besede ter so pisatelja mogle le zapeljati ne pa poučiti o pravem jeziku. Redki so bili, ki so spoznali napačno pot, po kateri je hodila večina takozvanih pisateljev, pa zmožnosti jim je manjkalo, da bi si bili pomagali iz neprijetne zagate. Kopitar je bil tudi mej temi, ki je uvidel, da to ne gre, — ob enem pa je bil on tudi mož trden v slovenščini, katero govori od nemštva nepokvarjeni narod na deželi, poznal je svojstvo slovenskega jezika, in ker je bil tudi v jezikoslovju izobražen, je mogel napisati slovnico, ki je podrla to, kar je sezidal na gnjili podlagi Pohlina, pokvarivši ono, kar je storil dobrega Bohorič. Naj si Kopitar sam praktično ni pokazal, kakšen je to slovenski narodni jezik, kakor je storil to Srbom Vuk, je učinil to vendar teoretično l. 1808 v svoji slovnici, s katero se začinja nova doba literarnega jezika slovenskega.

Cesar Kopitar ni storil v praksi, so storili pod njegovim vplivom drugi (mej temi prvi Matej Ravnikar), ki so razumeli njegove nauke, in uvedli končno v knjigo slovensko tudi pravi vsakemu Slovincu razumljivi jezik slovenski. Zasedovati na dalje življenje Kopitarjevo in ocenjevati njegove velike zasluge za Slovanstvo v obče, ni namen teh vrstic. Delavnost njegova doslej sicer še ni bila po zaslugi ocenjena, in če se mu je od mnogih pisateljev delala krivica in se mu očitalo to

in ono, se je zgodilo to iz nevednosti, ker poznati Kopitarja v njegovi pravi vrednosti in narisati ga kakor je bil v resnici, ni mala reč.

OPAZOVALEC

Mimogrede

— Razoroževanje silno napreduje. Nov dokaz: Avstrija je v proračunu za l. 1934. zvišala postavko za vojno ministrstvo od 26 milijonov 800 tisoč šilingov (l. 1933) na 42 milijonov in pol v l. 1934.; »razorožitev« je torej v Avstriji napredovala za 60 odstotkov!

— Ob tej priliki se spomnimo tudi lepega božičnega darila, ki ga je daroval avstrijski mali kanceler Dollfuss diktatorju Mussoliniju. V dunajski španski jahalni šoli je izbral sam (to so zelo poudarjali) najlepšega lipicanskega žrebca ter ga podaril Mussoliniju, kateremu je žrebca »vročil« lastnoročno avstrijski poslanik v Rimu, dr. Rintelen. Mussolini je bil vidno ganjen (tudi to so zelo poudarjali) ter se je prisrčno zahvalil. Zahvalil se je Dollfussu gotovo tudi pismeno, vsebine pisma pa javnost žal ni brala. A bilo bi vsekakor zanimivo, saj je bilo to konjsko darilce velike mednarodne politične važnosti. Ko se bo žrebec privadil nositi diktatorja na svojem sedlu in prenašati zbadanje diktatorjevih ostrog, ga bo Mussolini mogoče spet vrnil Dollfussu.

— Pred kratkim je Vilko Mazi objavil v nekem dnevniku oklic, v katerem sporoča javnosti, da misli izdati knjigo spominov na poprevratne dogodke. Prosil je bralce, naj mu pri tem poslu pomagajo ter naj mu sporočijo kake zanimive dogodke iz prevratne dobe, da jih objavi v knjigi. Radi bi pomagali pri zbiranju tega gradiva ter navajamo le eno resnično anekdoto: V avstrijski armadi je služil oficir, Slovenec po rodu, ki pa »kranjskih Janezov« sploh ni hotel razumeti, če so govorili slovensko. Sam je na vprašanje, kakšne narodnosti je, odgovoril po nemško: »Jaz sem Avstrijec!«, še rajši pa je izjavil, da je Nемеc. Nasproti »kranjskim Janezom« je bil strožji poveljnik od pristnega Nemca, prehudičiti je hotel hudiča. Marsikateri slovenski vojak se še zdaj spominja njegovih surovosti. Pisal se je na ... ik, podpisoval se je z »... igg«. Ko pa je prišel prevrat, je nenadoma znal slovensko in se niti malo ni sramoval, da je toliko časa tajil svojo materinščino. Vedel se je, kakor da sploh nikoli drugače ni govoril. Naglo pa se je učil srbohrvaščine in hkratu opuščal rabo slovenščine. Če ga pobaraš, ti bo takoj zaupal, koliko je pretrpel v Avstriji zaradi svojega slovenskega pokolenja in »kako malo je falilo, da ni pao u zatvor...« in tako dalje. Tale zavedni človek ima več sebi enakih, in tem bo moral sestavljalec odmeriti posebno, precejšnje poglavje. Take anekdote bi bile zelo poučne, pa tudi zabavne.

— Prav tako bi bilo treba opisati tudi tiste, ki so se pisali n. pr. Weinberger, pa so se po prevratu prekrstili v Vinogradnike, ki so svoje otroke krstili poprej za Siegfriede in Adelajde, po prevratu pa jih klicali za Dušane in Desanke, upoštevajoč tako imenovanega »duha časa«. Teh anekdot bi bilo nekaj strani dovolj.

— Po revoluciji so v Rusiji vso kulturno preteklost uničili, razbili so spomenike, knjige klasikov pa sežgali ter dali na indeks. Najpogosteje smo brali, kako so prepovedana Puškinova, Tolstega in Dostojevskoga dela, ki jih lahko bereš v Rusiji le na skrivaj. S kakšnim sovraštvom zatirajo Puškinova dela, dokazuje nov dogodek, ki se je »odigral« deloma v Moskvi in deloma v Belgradu, zaključil pa se je v Parizu. Družina Obradovičev v Belgradu je imela namreč že dolga leta snopič Puškinovih rokopisov, ki jih je bil dobil njihov prednik na nekem popotovanju po Rusiji. Vruk tega Obradovića je v teh hudih časih hotel

vnovčiti ta rokopis, in zgodilo se je nekaj neverjetnega: nekulturni sedanji Rusiji je bilo več do teh rokopisov kakor do nekaj tisočakov frankov. Moskovski Muzej umetniške literature, kritike in publicistike (oddelek prosvetnega komisarijata) je takoj sklenil kupčijo z Obradovičem. Za rokopise je ponudil 1500 dolarjev ter pristal celo na Obradovičev predlog, naj se računa dolar po 25 francoskih frankov. Ker v Belgradu ni ruskega zastopništva, je Obradovič odnesel rokopise ruskemu poslanstvu v Pariz, kjer so mu zanje takoj izplačali 38.000 frankov. Na račun kulturne zaostalosti sedanje Rusije se je vrnil Obradovič v Belgrad s približno 125.000 dinarji v žepu.

Jezik predavateljev

V Ljubljani je te dni predaval prof. Plotnikov z zagrebškega vseučilišča o pogojih življenja na zemlji. O tem predavanju poroča tudi »Slovenski Narod« in pristavlja, da ga je iznenadila formalna stran predavanja, češ, prof. Plotnikov je že toliko let na zagrebškem vseučilišču, da je bilo pričakovati predavanja v pravilnem hrvaškem jeziku.

Sicer nismo vedeli, da je »Narod« tak strokovnjak za hrvaščino, da se čuti celo poklicanega bedeti nad njeno pravilnostjo. To nas v tem primeru tudi malo zanima. Samo nekaj je za nas važno. Ljubljana je slovensko mesto. Najraje slišimo zategadelj slovenska predavanja. Vedno pa to ne gre, in tako smo imeli in bomo imeli predavanja v vseh kulturnih jezikih, ki jih pač, če že ne vsi, pa vsaj kakšna večja skupina naših ljudi razume. To sicer ni nobena naša posebnost, Nemci na Dunaju poslušajo francoska, angleška, italijanska predavanja, Čehi v Pragi prav tako in razen tega še predavanja v drugih slovanskih jezikih. In vsekakor je poglavito pri stvari, da poslušalci predavatelja razumejo, kajti zvečine jim gre pač za vsebino, ki jim jo podaja tuje, ne pa za njegov jezik. Znano je, da je predaval svoje dni Amundsen v Pragi o svojih arktičnih potovanjih in raziskavanjih v dokaj slabi nemščini, toda češki listi te stvari kot povsem nevažne še zabeležili niso, Nemci so jo sicer omenili, pa ne grajalno, ampak pač kot eno izmed zanimivosti njegovih predavanj.

Stališče slovenskega omikanega in olikanega človeka ne more biti drugačno, nego stališče vsakoterega kulturnega Evropeca. Zato se ne bomo spotikali nad jezikom tujih predavateljev, če nam le znajo pripovedovati razumljivo. Že celo nas pa ne bo brigalo, kako govori Rus hrvaški, ali Hrvat ruski, ali Norvežan nemški, ali Italijan francoski. Pač pa nas bo vedno zanimalo in brigalo, kako govori in piše Slovenec slovenski.

Tu bi bilo tudi polje, na katerem naj bi raje »Slovenski Narod« uveljavljal svoje kritične sposobnosti. Zakaj še vedno je pri nas dovolj predavateljev in piscev sestavkov, ki govore in pišejo najzanimarnejšo jugoslovensko žurnaljščino, ta iz vseh slovničnih in stilističnih nemogočosti in potvor osrednjeevropskih in balkanskih jezikov zmašeni volapük. Kaj ko bi se »Slovenski Narod« pri kakšni priložnosti »iznenadil nad formalno stranjo takih predavanj?

Nesrečne slovenske čitanke

Slovenske čitanke imajo res smolo. Te dni je predaval senator dr. Rožič, kako so jih preganjali nemški nacionalisti ob začetku vojne. Avstrijsko naučno ministrstvo jih je dalo po »zaupnih« poročevalcih (bili so to gotovo kakšni državotvorni Slovinci!) pregledati. Ti so — seveda! — ugotovili, da imajo vse polno nedržavotvornih sestavkov. In avstrijska vlada, namesto da bi bila pravična narodom v zmislu lastnih zakonov, je podlegla nemški državotvornosti in prepovedala vse čitanke, ki jih je izdala Mohorjeva družba. Zato tudi ni mogel biti konec Avstrije drugačen, nego je bil.

MALI ZAPISKI

Prepovedane knjige.

Ministrstvo za notranje stvari je prepovedalo uvažati in širiti v naši državi tele knjige:

1. »Unser Kaiser kehrt heim«, ki je izšla na Dunaju,
2. »Kriegsschuldige und Kriegsschuldflüger«, ki jo je spisal grof Reventlow in je izšla v Münchenu, in
3. »Bjeloeje djelo«, ki je izšla v Berlinu.

Zanimiv oglas

prinaša »Neue Züricher Zeitung«: »Najidealnejše in najkoristnejše gorivo ... je specialni antracit za osrednjo kurjavo »Kristal« iz donške kotline.«

Prav pred vrati Švice kopljejo Nemci premog, pa ne vedo kam z njim. Zato pa si je mogel najti ruski premog pot v Švico, tisoče kilometrov dolgo pot, po vodi in po kopnem. Menda je nemško gospodarstvo le preveč »nacionalno«.

Širite in naročajte naš tednik!

Grand hotel Union

Ljubljana, Miklošičeva c. 1

je najboljši hotel Ljubljane ter ima 90 moderno urejenih hotelskih sob s tekočo toplo in mrzlo vodo, sobe s kopaljo, centralno kurjavo, sobne telefone, svetlobne signale, osebno in tovarno dvigalo.

Pri glavnih vlakih lastni elegantni avtomobilski. V pisalni sobi je gostom brezplačno na razpolago pisalni stroj. V hotelu je udobna kavarna, kjer so gostom na razpolago časopisi in revije (220 komadov) iz cele srednje in zapadne Evrope. Elegantna restavracija je znana vsled izborne kuhinje. Krasen senčnat vrt. V vinski kleti izborna vina. — Poleg hotela 30 modernih garaž. Bencin in avtoolje.

Cene: Hotelske sobe za eno osebo 35.—, 45.—, 55.—, s kopalnico 50.—, 60.—, 70.—.

Za dvoje oseb dvakratno. Dnevna soba 50% popusta. — Rezervna postelja ali divan po Din 20.—. — Kurjava ni vračunana. — V cenah je vračunana 15% občinska hotelska davčina. 15% napitnina ni vračunana. — Avtobus z ročno prtljago sem in tja Din 6.—.

Hrana: zajtrk 6—12 Din; kosilo, menu: Din 16.—, sicer à la carte; večerja, menu: Din 14.—, sicer à la carte. Napitnina v kavarni in restavraciji 10%, ako pa se servira v hotelski sobi 20%. Najzornejša postrežba! — Telefon 27-50, 20-26, 27-07.

Urednik in izdajatelj Drago Kornhauser v Ljubljani.